

EESTI PALGAPOLIITIKA MÕNED ASPEKTID

Matti Raudjärv¹

Tartu Ülikool

[Georgia Tehnikaülikool ja Tbilisi Riiklik Ülikool]

Sissejuhatus

Eestis on olemas nn „vanasõna“ – kuidas töö, nõnda palk! Selle võib mõnikord ka ümber sõnastada: kuidas palk, nõnda töö!? Ilmselt peaks arusaadav ja selge ka see olema, et mida keerukam ja vastutusrikkam on töö ning kõrgem kvalifikatsioon töötegitajal, seda kõrgemalt tuleb seda tasustada. Seda põhimõtet pärssides kannatab nii töö kvaliteet kui motivatsioon kõrgemat kvalifikatsiooni püüelda. Eesti haridus- ja kõrgharidussüsteemis on seda joont aga peaaegu paarkümmend viimast aastat normaalseks peetud. Kui ikka doktrinkraadiga õppejõud-teadlane saab ülikoolis-kõrgkoolis üldjuhul vähem palka kui üldhariduskooli-gümnaasiumi õpetaja või patrullpolitseinik, siis on ikka midagi väga valesti, riigi majanduspoliitika on täiesti arusaamatu ja nn „savijalgadel“ ning seda väljatöötanud inimesed – ise ilmselt äärmiselt madala kvalifikatsiooni ning kummaliste arusaamadega (NB! allkirjutanu ei taha selle väitega mitte alahinnata ei õpetajate, politseinike ega teiste töötajate töö tähtsust, ega nende senisest kõrgemat tasustamist! Ka nendele tuleb väärilist palka maksta!). Aga seda tuleb ilmselt Eesti majanduspoliitika kohta kahjuks ütelda!

Käesoleva artikli *eesmärgiks* on veelkord tõstatada teema, et õppejõududel, teadlastel ja taustpersonalil on Eestis madalad palgad, nende töö pole väärtustatud ega ühiskonnas hinnatud, anda olukorrale hinnang ning teha ettepanekud ülikoolide-kõrgkoolide töötajate palkade tõstmiseks. Kui siin peatselt muutusi ei tule, siis ülikoolide-kõrgkoolide kvalifitseeritud inimesed liiguvad vähehaaval teistesse rahvamajanduse valdkondadesse (osa ilmselt ka teistesse riikidesse) ning õpetamise ja teadustöö kvaliteet, konkurentsivõime ning tase langeb. Juba gümnaasiumi lõpetamisel võetakse oma

¹*Associate Professor* dr (PhD, filosoofiadoktor-majanduskandidaat) Matti Raudjärv, väitekirja ja spetsialiseerumise: rahvamajanduse ökonomika ja regionaalpoliitika; pärast esimest pikaajalist, kolmekuulist stažeerimist aastatel 1989–1990 Saksamaal LV ülikoolides (Kiel, Frankfurt /Main/), toimus täiendav spetsialiseerumine: eriti majanduspoliitika, varasema spetsialiseerumise kõrval; töölepingu alusel toimunud viimane aktiivne õppejõutegevuse periood Eestis, Tartu Ülikooli Pärnu Kolledžis (2002–2017) kestis vastavalt lepingule 31. augustini 2017; seejärel ja tänaseks, on allkirjutanu mitme ülikooli külalisõppejõud (periooditi): Eestis (TÜ Pärnu Kolledž; töötamine käsunduslepingu alusel /kvalifikatsioon: Associate Professor/) ja Georgias (Georgia Tehnikaülikooli külalisprofessor /valitud kevadel 2018/, Tbilisi Riiklik Ülikooli külalisprofessor /määratud kevadel 2018/); firmaomanik ja juhataja-tegevdirektor aastast 1993 (Mattimar OÜ / Mattimar GmbH / Mattimar Ltd).

Kontakt (villa-büroo): Kose tee 79, 12013 Tallinn, Piritu-Kose, Eesti-Estland-Estonia; mattir@hot.ee ; www.mattimar.ee ; ülikoolis: matti.raudjarv@ut.ee.

Firma ja artikli autori täiendavad asu-, töö- ja elukohad vastavalt vajadusele (aeg-ajalt, periooditi) on: Karkuse külas (eriti kevadest sügiseni), Tapa vald, Lääne-Virumaa ja Pärnu kesklinnas (aasta läbi).

võimalusi ja loodetavat sissetulekute taset arvesse. Kõige selle tagajärjel langeb ka kogu Eesti riigi võimekus ja prestiiž.

Artikli uurimisülesanneteks on:

- selgitada välja ja tuua esile seisukohti palkade problemaatikast Eesti kõrghariduses;
- uurida ja hinnata palkade tasemeid Eestis;
- uurida Eesti poliitikute seisukohti palgaküsimustes;
- teha uuringust järeldused.

Käesoleva artikli autor jätab kõrvale teoreetilised mõttekäigud-seisukohad, st teoreetilise kirjanduse ja nende võrdlused ning sünteesi ja tugineb eeskätt praktilistele arvamustele ja nendest tulenevatele vajalikele suundumustele-muutustele. Allkirjutanu on selle teema puhul seisukohal, et palk tööde eest, mis nõuavad kõrgemat kvalifikatsiooni ja ka suuremat vastutust, peab väärilises vastavuses olema. Seda on näidanud majanduspraktika ning seda on järgitud-arvestatud juba sajandeid ning erinevad teoreetilised seisukohad pole siinjuures antud juhul vajalikud.

1. Mõned teemakohased arvamused olukorrast Eesti ülikoolides

Kui töötasud-palgad-hüvitised on madalad, siis selline olukord ei taga Eestis edaspidi kvaliteetset ja jätkusuutlikku kõrgharidust, mis toetaks Eesti rahvamajanduse piisavat ja tasakaalustatud arengut ning elanike vajalikku heaolu, siis riigi areng on pärsitud ning stagnatsioon vältimatu. Loomulikult pole õppejõudude-teadurite-õpetajate ja teiste spetsialistide madalad sissetulekud ainsad pidurid majandusarengu tagamisel. Ka ühiskondliku tööviljakuse taseme kasv on oluline, mis peaks üldiselt ennetama keskmise palga kasvu. Käesoleva artikli autor pole siin originaalne, eeltoodud väidavad ja samu mõtteid jagavad ka paljud inimesed Eestis² ning mujal, näiteks:

„Eesti on tänaseks saavutanud oma arengus lae, millest läbi murdmiseks vajame me senisest erinevat lähenemist teadusele“, kirjutas Tartu Ülikooli nõukogu esinaine Ruth Oltjer, „... Nende aastate jooksul, mil oleme saanud taas vaba riigina toimetada, on ettevõtjad saavutanud midagi uskumatut: ... oleme jõudnud vaid ühe inimpõlvlega jõukate riikide lävepakule.

Aga sellele tasemele oleme me kahjuks kinni jäänud. Ja jääme veel pikaks ajaks, kui midagi ei muutu. Kas just viie rikkama riigi hulka peame jõudma, aga mainides vaid õpetajate ja noorte teadlaste palka – need pole ainsad valdkonnad, mis vajavad kiiret suuremat rahastust.“

Õppejõudude palgaküsimused on aktuaalsed ka rektorite väljaütlemistes ja Rektorite Nõukogus.³ Näiteks on Tartu Ülikooli rektor Toomas Asser väitnud: „*Õppejõudude palgad sõltuvad meie tegevustoetuse mahust ehk sellest, mil määral riik õppetegevust*

² Artikli täisartiklis on toodud Eesti Ülikoolide Rektorite Nõukogu, Tartu Ülikooli nõukogu esinaine ja rektori, Tallinna Tehnikaülikooli rektori, Tartu Ülikooli Pärnu Kolledži eelmise ja praeguse direktori ning Euroopa Ülikoolide Assotsiatsiooni mitmed arvamused meie kõrgkoolide olukorrast ja rahastamisest.

³ Rektorite Nõukogu seisukohad on lühidalt järgmises punktis 2 esitatud.

toetab. Viimastel aastatel on tegevustoetus püsinud üsna muutumatuna, samal ajal kui hinnad ja palgad on mujal tõusnud. Praegu on õpetajate palk üldhariduskoolis sama suur või isegi suurem kui ülikoolis.“

Need eeltoodud seisukohad (ja ka paljud teised) vaid kinnitavad, et Eestis on tekkinud täiesti absurdne olukord mis pärsib kõrgkoolide tegevust ja arengut ning kõrge kvalifikatsiooniga spetsialistide koolitamist. Samas professor Toomas Asser jätkab: „*Kõik avalik-õiguslikud ülikoolid peavad praegu Haridus- ja Teadusministeeriumiga läbirääkimisi, et toetust suurendada, vastasel korral hakkab olukord mõjutama õppekvaliteeti. Keegi ei kahtle selles, et akadeemilise personali palka on vaja tõsta. Samal ajal tuleb vaadata ülikooli tervikuna: kui suurendame kogurahastuses õppejõudude palga osakaalu, võtame mujalt raha ära.“*

Tartu Ülikooli nõue, et lektoril peab olema doktorikraad, mõjutab tuntuvalt näiteks, Pärnu kolledžit, kus seetõttu pea kõik õppejõud-lektorid oma senise staatuse kaotasid. TÜ kuulutas juba 2012. aastal (M.R. – NB! ligi kuus aastat varem enne nõude rakendamist; mõned oleks selle ajaga pea kaks doktoritööd koostanud!), et nõuab aastaks 2018 lektoritelt doktorikraadi (selleks, et motiveerida õppejõude doktoritööd lõpetama ja hariduse kvaliteeti parandada). Pärnu kolledžis oli 17 lektorist vastav kraad vaid kahel. Õppejõud, kellel nõutav haridustase puudus, said oma karjääri jätkata kas assistendi, teaduri või õpetajana, st nad viidi madalama taseme õppejõuks, mis üldjuhul tähendas rohkem tööd ja vähem palka.

Ka allakirjutanu (olnud käesolevaks ajaks juba pea ca pool sajandit Eesti kõrgharidusega seotud, olles väga erinevates ametites) on eelkirjutanutega sama meelt. Kui artikli autor lõpetas kõrgkooli, siirdus ta teadlikult tööle ülikooli (oli huvi teadus- ja õppetöö vastu, kindlasti oli motivatsiooniks ka kõrgkoolides kõrgem palk), siis täna ta seda enam ei teeks, sest mujal on motivatsioon, ka palk, oluliselt kõrgem. Kuigi üldkokkuvõttes on Eesti Vabariik väga hästi arenenud, siis eelnevast aspektist asju vaadates – sellist Eesti riiki ilmselt küll ei oodanud!

2. Rektorite Nõukogu ja Euroopa Ülikoolide Assotsiatsiooni seisukohad

Mitmeaastane seisak ja rahastamisperspektiivi puudumine survestab kõrgkoolide konkurentsivõimet. Viimased otsused rahastamise suurendamiseks pärinesid aastast 2012 koos kõigile eestikeelsetes programmides õppivatele üliõpilastele tasuta õppimisvõimaluse loomisega. Selle otsuse tulemusena kompenseeriti kolme järgneva aasta jooksul tasulise õppe vähendamisest tulenev tulude langus. Kõrgkoolidelt oodatakse õigustatult pidevat arendustööd, valikute, paindlikkuse ja õppijakesksuse suurendamist. Reaalses vääringus ahendavad kahanevad ressursid ning pikaajalise rahastamisperspektiivi puudumise võimalusi neid ootuseid täita ja Eesti üliõpilastele rahvusvaheliselt konkurentsivõimelist haridust pakkuda.

Üldhariduskoolide õpetajate palgad on möödunud sarnase kvalifikatsiooniga õppeassistendide ja kõrgkooliõpetajate palkadest, valdavalt doktorikraadiga lektoritele suudavad ülikoolid veel võrreldavat palka pakkuda. Üldhariduskoolide õpetajate palkasid kavatseti 2018. aastal tõsta selliselt, et õpetajate töötasu alammäär

kasvaks 1150 euronit ja keskmine palk vähemalt 1380 euronit. Ülikoolides töötavate õppeassistentide ja kõrgkooliõpetajate keskmised töötasud olid 2016. aasta lõpu seisuga vastavalt 1185 ja 1078 eurot. Lektorite keskmine töötasu oli üldhariduskoolide õpetajatega sisuliselt samal tasemel, kuid lektorid on suures osas doktorikraadi või sellele vastava kvalifikatsiooniga.

Euroopa Ülikoolide Assotsiatsioon (EUA) kogub ja jagab infot kõrghariduse rahastamisest Euroopa riikides. Selle alusel avalikustatud rahastamistrende käsitlevas ülevaates väidetakse, et **Eesti kõrgharidus on rahastamise põhjal liigitatud rahvusvahelises võrdluses surve all olevaks kahanevaks kõrgharidussüsteemiks (*Declining system under pressure*), viimaste aastate andmete lisandudes halveneb olukord aga veelgi**. Selle põhjuseks on nii nominaalse kui reaalse, st inflatsiooniga korrigeeritud rahastamise langus võrreldes majanduskriisieelse ajaga.

Eeltoodud mure on igati põhjendatud ning selle lahendamiseks või mitte lahendamiseks sõltub kindlasti Eesti ülikoolide-kõrgkoolide ja teadusasutuste ning isegi kogu Eesti areng. Sellest tulenevalt ka inimeste heaolu ja elu kvaliteet.

3. Töötajate palgad Eestis⁴ – mõned näited ja hinnangud

Uuringud on näidanud, et enamus kõrgkoolide lõpetajaid soovivad pärast lõpetamist esimesel täiskohaga töökohal saada brutopalgaks ca 2000 eurot kuus. Samas on ka tööandjatel kujunenud mõned seisukohad kõrgkoolide lõpetajatesse:

- alati pole tööandjad huvitatud noortest diplomiga lõpetajatest, sest väidetavalt on osa noori liiga mugavad (M.R. – kui mitte ütelda, laisad), ega vasta oma kesise töösse suhtumisega nõutud kõrgele palgatasemele;
- pole harvad ka need juhtumid, kus tööandjad pole kõrgkooli diplomiga noortest huvitatud, kuna need on sageli suhteliselt iseteadvad ja endast väga heal arvamusel ning ei allu alati ettevõtete distsipliinile ega esitatud nõuetele (üritavad tööandjatele n-õ ülalt alla vaadata).

Jah, olukord on kindlasti keeruline ning lihtsaid lahendusi ei ole. Hakkama aga peame saama. Eesti keskmine brutokuupalk oli IV kvartalis 2018. aastal 1354 eurot. Võime siiski täheldada, et nn populaarsetel Eesti ametikohtadel on tasu vaid müügiesindajal veidi kõrgem Eesti keskmisest kuupalgast, oluliselt kõrgemad aga müügijuhitudel,

⁴ Märkus: artikli kirjutamise ajal (märts-aprill 2019) avalikustati, et Eesti ülikoolid-kõrgkoolid ja ametiühingud on alustanud oma valdkonna töötajate töötingimuste ja palgaandmete kohta informatsiooni kogumist, et töötada välja ühtsed seisukohad palkade tasemete osas nii kõrgkoolide vahelises kui iga kõrgkooli sisemises võrdluses. Seda selleks, et edaspidi kõrgkoolide töötajatele-õppejõududele konkurentsivõimelist palka maksta ning ka selleks, et 2019. aasta septembris jõustuma hakkava „Kõrgkooliseaduse“ rakendustes juba kokkulepitud seisukohti saaks arvestada. Ka „2020. aasta riigieelarve seaduse“ eelnõu arutamisel tuleks neid küsimusi-kokkuleppeid arvestada. Seega pole käesolevas artiklis võimalik palgaandmeid kõikide ametialade ja harude lõikes leida, hinnata ega esitada. See pole ka eesmärk. Ka Eesti Statistikaametis ei olud artikli kirjutamise ajal viimaste aastate andmeid Eesti rahvamajanduse kohta saada. Leitavad olid ametialade andmed vaid aastate 2010 ja 2014 kohta; 2018 kohta alles toimus andmete kogumine.

raamatupidajatel ja tarkvaraarendajatel (vt täisartiklit). Ülikoolide õppejõud ilmselt ei kuulu (ei peaks kuuluma) nn keskmise palga saajate hulka!

Kuna käesoleva artikli kokkuvõtte punktis 1 ja 2 oli kirjeldatud probleeme ning näited ülikoolide lektorite, assistentide, õpetajate ja teaduritega, siis on just nende ametikohtade palgad Eesti kuues avalik-õiguslikus ülikoolis võrdluseks esitatud. (vt täisartiklit) Selgub, et kõrgete palkadega siin tegemist ei ole. Kui hinnata ka nende ametikohtade hõivatust, võime ütelda, et kõigis ülikoolides on suhteliselt paljud ametikohad täitmata. Kindlasti on siis üheks põhjuseks madalad palgad ning kõrged nõudmised ja vastutus nendel töökohtadel.

Eesti suurimate avalik-õiguslike ülikoolide (Tartu Ülikool ja Tallinna Tehnikaülikool) kõrval on olulised ka nende regionaalsete kolledžite olukord ja arenguvõimalused. Andmed ja hinnang näitab, et olukord on aga tihedalt seotud ka õppejõudude ja teadlaste palkadega, koormustega ning võimekusega-suutlikkusega. (vt täisartiklit)

Kuna ka kõrgkoolide juhtide jaoks selge, et ülikoolid on alarahastatud, sh õppejõudude, teadlaste ja tugipersonali palgad on madalad (seega ka motivatsioon doktorikraadi omandamiseks pole piisav), siis Eesti arengu huvides nii edasi minna ei saa. Mida arvavad sellest aga poliitikud – Riigikogu ja Valitsus?

4. Kas ja kuidas toetab Riigikogu ülikoolide arengut ning õppejõudude ja teadlaste palgakasvu?

2019. aasta Riigikogu valimised olid XIV Riigikogu korralised valimised, mis toimusid 3. märtsil 2019. Valimised võitis Eesti Reformierakond, kes sai 28,8% häältest ja 34 kohta Riigikogus. Riigikokku pääsesid ka Eesti Keskerakond, Eesti Konservatiivne Rahvaerakond (EKRE), Isamaa Erakond ja Sotsiaaldemokraatlik Erakond (Riigikogu valimised 2019: 2019). Riigikogu valimistel osales 10 erakonda ja 15 üksikkandidaati. Lisaks Riigikokku pääsenud viiele erakonnale osalesid veel järgmised erakonnad: Eesti Vabaerakond, Erakond Eestimaa Rohelised, Elurikkuse Erakond, Erakond Eesti 200, Eestimaa Ühendatud Vasakpartei – kes ei ületanud valimiskünnist (5%), ega pääsenud Riigikokku.

Allakirjutanal on seoses käesoleva artikli teemaga üks huvitav isiklik tähelepanek:

Allakirjutanu kodusse postkasti laekus vaid kolme erakonna⁵ nn reklaam:

Reformierakonna hüüdlause teema olid järgmised üldised all-soovid:

- Parem majandus
- Parem pension
- Parem haridus ja perepoliitika
- Parem arstiabi

⁵ Reformierakonna, Keskerakonna ja Erakond Eesti 200 poolt jaotatud paberreklaam allakirjutanu kodu postkastist saaduna ja nüüd kodus arhiivis talletatud. Teiste erakondade reklaam allakirjutanu postkasti ei jõudnud!?

Neid üldiseid soove detailiseeriti (kokku 17 detailset eesmärki), kusjuures käesoleva artikli seisukohast oli siin väga riivamisi kaks detailsemat eemärki:

tõstame õpetajate keskmise palga üle 2000 € ning

investeerime teadus- ja arendustegevusele vähemalt 1% SKT-st.

Keskerakonna hüüdlause taga oli kaks all-soovi:

- Tasemel arstiabi ja muretu vanaduspõlv!
- Õiglased maksud ja kaasav majandus!

Ka siin olid soovid detailiseeritud (kummagi puhul neli detailset eesmärki), kuid käesoleva artikliga seonduvalt mitte ühtegi eesmärki!

Erakond Eesti 200 hüüdlused olid, võrreldes eeltoodud erakondadega, oluliselt suurema hulga all-soovidega lahti mõtestatud – nimelt, ajavahemikule 2019–2035 oli kavandatud 39 detailset eesmärki! Ka siin oli üks käesoleva artikli teemaga väga riivamisi seostatav detailsem eesmärk – aastaks 2024 on õpetajate palk vähemalt poolteist keskmist palka.

Mida siit järeldada? Äärmiselt üldised püüdlused. Kolmest erakonnast pole keegi teadvustanud, et Eesti ülikoolide-kõrgkoolide ja teiste teadusasutuste õppejõudude, teadlaste ja tugipersonali palgad on äärmiselt madalad (eriti võrreldes enamuse Euroopa Liidu kolleegide palkade ja sissetulekute). See, et kaks erakonda on tõstatanud õpetajate palkade tõstmise ja üks erakond teadustegevuse suurema rahastamise probleematika, on vist pea kogemata juhtunud!? Need eesmärgid ei puuduta ju otseselt õppejõudude, teadlaste ja tugipersonali palkasid-sissetulekuid. See, et professori-dotsendi, teaduri-lektori, sekretäri-spetsialisti ja teiste töötajate laste õpetaja üldhariduskoolis hakkab suuremat palka saama, oleks ju suurepärane, aga sellest ei tõuse nende (õppejõudude, teadlaste jt) perekonna heaolu. Ka see, et töötatakse paremas betoonis-klaasis-metallis kvaliteetsemate ja kaasaegsema uurimustehnika ning aparaatidega, ei suurenda ülikoolide jt institutsioonide töötajate perede sissetulekuid ega heaolu.

Võiks ka nii arvata – paljud ettevõtjad ja ülikoolide töötajad muretsevad õppejõudude ja teadlaste madalate sissetulekute pärast rohkem kui meie poliitikud ja poliitikasse pürgijad. Kas siin pole ka see nn konks, et poliitikas pole vaja üldiselt isiklikult vastutada, vaid vastutus on kollektiivne. Nii, nagu möödunud sotsialismi ajal Nõukogude Liidus? Tehes aga oma erialast tööd väljapool poliitikat, on vastutus sageli väga konkreetne ja kas sellega ei saada alati hakkama või ei taheta vastutada (siis on hea proovida poliitikasse põgeneda!?).

Järeldused kokkuvõtteks

Järeldusteks ja kokkuvõtteks saab väita – paljud Eesti ühiskonnas elavad inimesed, kes on kursis olukorraga meie majanduses ja hariduselusel, on kindlalt seisukohal, et ilma kõrghariduse senisest täiendava rahastamise ja töötajate palkade tõstmiseta ei ole meil võimalik olla võrdväärsed partnerid teiste riikide kõrgkoolidele. Seda seisukohta jagavad Eesti kõrgkoolide juhid ning loomulikult ka akadeemilised ja tugitöötajad.

Poliitikud, tundub, ei jaga eriti asja ega tunne probleemide vastu tõsist huvi (nende palgad ja muud hüved on ju piisavalt kõrged!). Pealegi, enamus kes valituks osutusid saavad nüüd vist pea neli aastat suhteliselt rahulikult elada. Paraku ei vaadata pikalt ja strateegiliselt ette, vaid ikka kuni järgmiste valimisteni – ehk õnnestub jälle!? Seda on näidanud senine Eesti praktika ning see on järjest süvenenud. Ka allakirjutanu, kes on valija, võib sellist arvamust vaid kinnitada.

Ilmselt peaks ka hariduse valdkonna ametiühingud oluliselt jõulisemalt ühiskonnas esinema, et oma kohta õigustada.

Uuringut tuleb kindlasti edasi arendada (seni ei pea aga palkade osas midagi ette võtmata jätta!), sest võrreldavate statistiliste andmete olemasolu-kättesaadavus jättis uuringu käigus palju soovida.